

В. В. ШКОНДА**А. В. КАЛЪЯНОВ***Донецький інститут МАУП*

ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ В АКсіОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 4(31), с. 47–53

Досліджено складові людського потенціалу та чинники, що впливають на його формування, здійснено експертну оцінку їх вагомості, визначено напрями збереження та розвитку людського потенціалу

У сучасний період людський потенціал є одним з найважливіших стратегічних чинників розвитку суспільства та професійно-особистісного становлення громадян. Він визначає як успіх проведення соціально-економічних реформ в Україні, так і перспективи відновлення економічного зростання держави, органічно поєднує виробництво, розподіл товарів і розширення використання потенціалу людини, забезпечує стрімкий суспільний розвиток у вигляді економічного зростання, розвитку торгівлі, зайнятості, політичної свободи, культурних цінностей з точки зору інтересів людини та держави [1].

На сьогодні, згідно з Концепцією людського розвитку (КЛР), головними цілями для розвитку людини є: прожити довге і здорове життя, набувати, розширювати та оновлювати знання, мати доступ до засобів існування, що забезпечують гідний рівень життя. Водночас людський розвиток передбачає можливість вибору варіантів, які впливають на досягнення власних життєвих стратегій.

Усвідомлення теоретико-методологічних засад збереження, формування та розвитку людського потенціалу (ЛП) є неможливим без розкриття розуміння його сутності в контексті становлення й удосконалення крізь призму актуальних для України проблем, що пов'язані з низькими можливостями людського розвитку (ЛР).

Узагальнення багатьох наукових праць українських дослідників [1–7] дало підстави інтегрувати їх результати та в розширеному вигляді надати складові, структуру ЛП та чинники, що впливають на формування, збереження та його розвиток (рис. 1).

Отже, ЛП є складною системною категорією, що відіграє важливе значення у здобутках і досягненнях особистості й суспільства в умовах сучасної трансформаційної економіки.

ЛП відображає сучасні наукові погляди на можливості людини і держави з точки зору наближення їх до гармонійного розвитку. Це потребує ґрунтовних наукових досліджень компонентної структури ЛП, його складових, взаємного впливу, ступеня керованості окремих чинників, які впливають на розвиток ЛП в умовах сучасної трансформаційної економіки. У найбільш загальному вигляді важливо розуміти закони співіснування та взаємодії людини і суспільства в їх генезі. У цьому зв'язку проблема керованого розвитку ЛП має розглядатися з позицій та на методологічних засадах синергетики, яка спеціалізується на самоорганізації і саморозвитку складних систем [8].

Враховуючи компонентну структуру ЛП, його оптимізацію потрібно розпочинати із синергізації мислення самої людини, її внутрішнього світу, формування національної і політичної культури населення, консолідації національної ідеї українського суспільства.

Формування та розвиток людського потенціалу відбувається в рамках динамічної системної взаємодії людини (особистості) і суспільства (соціуму) на синергетичних засадах з урахуванням прямих та зворотних зв'язків. Розроблену нами концептуальну модель формування та розвитку людського потенціалу в сучасному суспільстві подано на рис. 2. Людський потенціал нерозривно і двобічно пов'язаний з діяльністю, яка знаходиться в основі його формування і слугує фор-

мою реалізації. У процесі формування людського потенціалу рух йде від суспільства, його компонентів до людини з її знаннями, здібностями, навичками, вміннями. У випадку проблеми реалізації людського потенціалу рух йде у зворотному напрямі — від людини до суспільства. При цьому акцент робиться не на оцінці умов, а на людській активності, самовираженні людини, вияві її здібностей, рівня знань і вмінь, культури, психології тощо.

Здійснена нами експертна оцінка складових людського потенціалу, дала можливість визначити їх вагомість. На даному етапі розвитку постіндустріального суспільства найвагомішими складовими для України є: громадянсько-політичний, демографічний, діяльнісний потенціал, потенціал здоров'я та освітньо-професійний потенціал (табл. 1).

Слід зазначити, що до п'ятірки найвагоміших видів ЛП увійшли демографічні показники і показники здоров'я, які є складовими інтегрально-

го показника — індексу людського розвитку (ІЛР), що використовується при здійсненні рейтингу окремих країн світу.

При створенні умов, необхідних для формування, збереження і розвитку ЛП, дуже важливо враховувати вплив різноманітних чинників, серед яких найсуттєвішими є соціальні (вагомість — 0,16), економічні (0,15), природно-екологічні (0,13), культурні (0,12) та духовні (0,11). Рангова оцінка та вагомість цих та інших чинників формування ЛП наведена у табл. 2.

Запровадження основних положень КЛР має здійснюватися на засадах провідних її принципів (табл. 3).

Їх можна розглядати як основні ідеї та правила поведінки керівників із здійснення управлінських функцій, найважливіші вимоги, дотримання яких забезпечує ефективність соціального управління. Усі вони взаємопов'язані між собою, та їх цілісне запровадження може забезпечити певний успіх в управлінні соціальними явищами.

Таблиця 1

Вагомість окремих складових людського потенціалу (відносні одиниці)

Складові людського потенціалу	Їх вагомість	Ранг
Громадянсько-політичний потенціал	0,136	1
Демографічний	0,087	2
Діяльнісний потенціал	0,082	3
Потенціал здоров'я	0,081	4
Освітньо-професійний потенціал	0,074	5
Соціально-ментальний потенціал	0,071	6
Біологічний потенціал	0,068	7
Культурний потенціал	0,057	8
Соціально-економічний потенціал	0,056	9
Екологічний потенціал	0,055	10
Інформаційний потенціал	0,050	11
Мотиваційний потенціал	0,049	12
Потенціал громадського порядку і безпеки	0,046	13
Інтелектуальний потенціал	0,045	14
Творчий (креативний) потенціал	0,044	15
Загалом	1,000	15

Таблиця 2

Рангова оцінка та вагомість чинників формування людського потенціалу

Чинники	Середній ранг	Вагомість, відносні одиниці
Соціальні	3,38	0,16
Економічні	3,54	0,15
Природно-екологічні	4,08	0,13
Культурні	4,23	0,12
Духовні	4,02	0,11
Фінансові	5,31	0,10
Виробничі	6,58	0,09
Політичні	6,62	0,08
Інституціональні	7,15	0,06

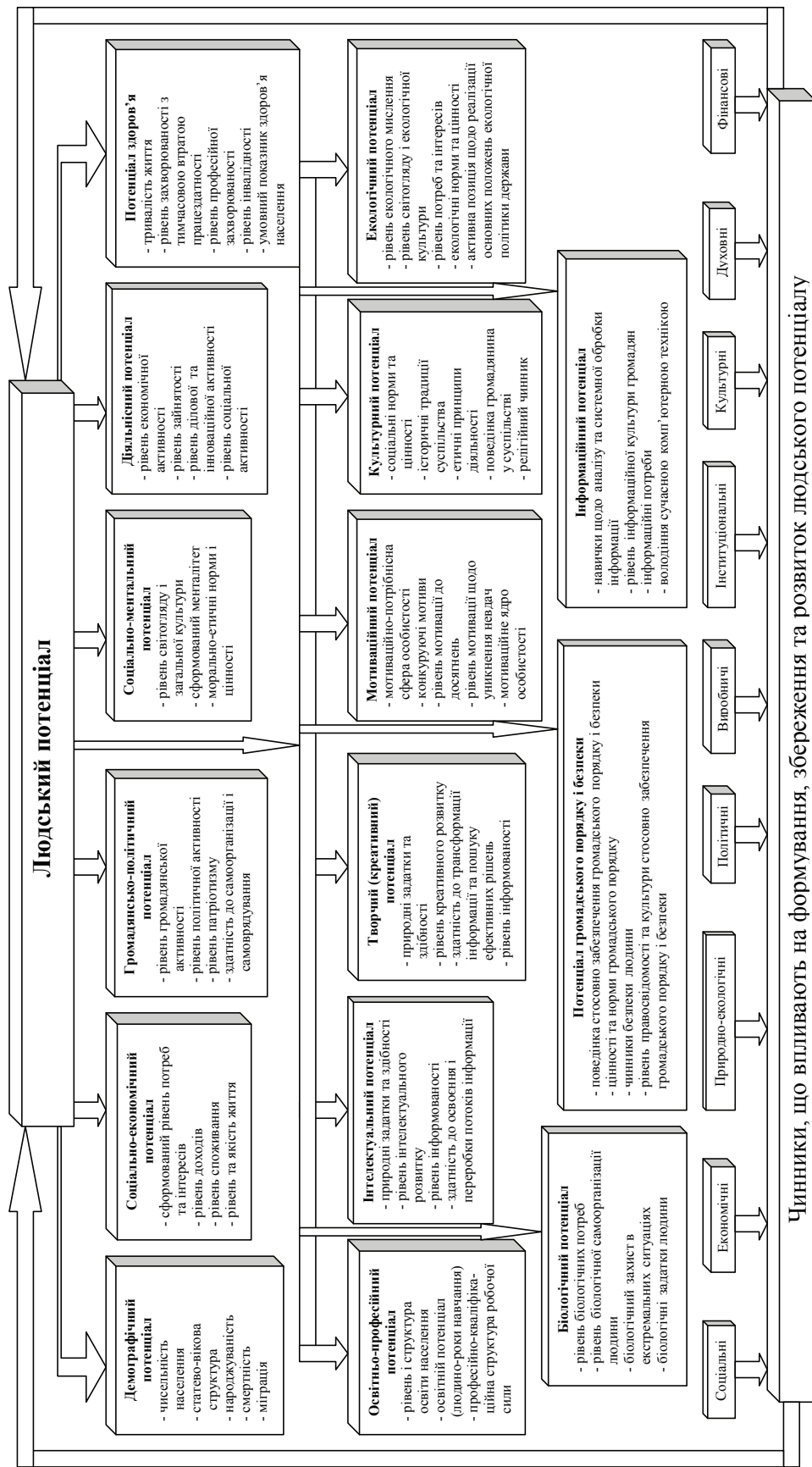

Рис. 1. Складові, структура людського потенціалу та чинники, що впливають на формування, збереження та його розвиток

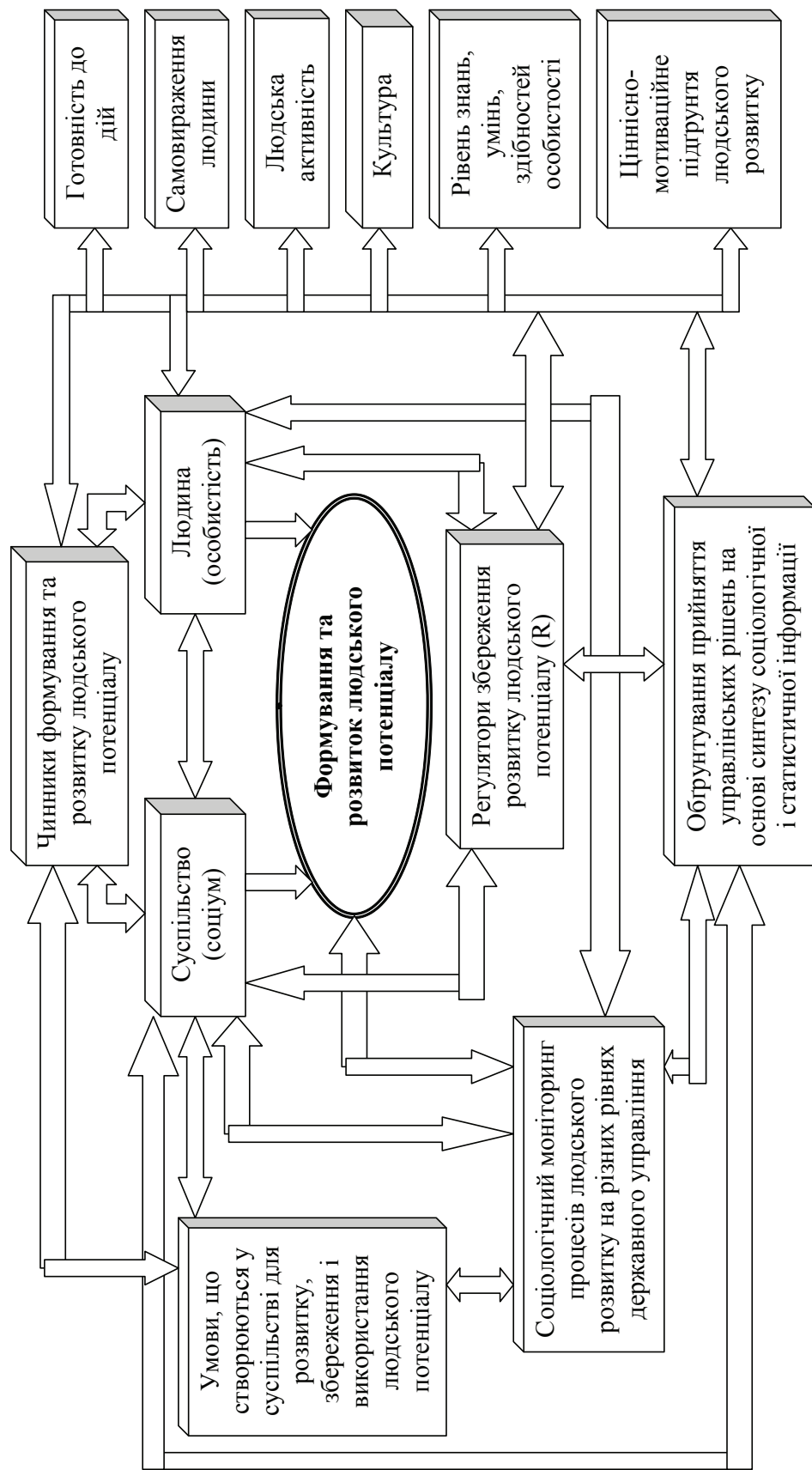

Рис. 2. Концептуальна модель формування та розвитку людського потенціалу в сучасному суспільстві

Рангова оцінка та вагомість принципів концепції розвитку людського потенціалу

	Середній ранг	Вагомість, відносні одиниці
Продуктивність	2,92	0,18
Справедливість	3,00	0,17
Рівність	3,85	0,15
Безпека	4,38	0,14
Співробітництво	4,52	0,13
Розширення можливостей	4,54	0,12
Сталість	4,77	0,11

Таблиця 4

Якісна оцінка провідних цінностей у практиці соціального управління (за п'ятибальною шкалою)

Цінності	Середній бал ($\bar{x} \pm S_x$)	Ранг
Відповідальність	4,54 \pm 0,16	1
Виконання законів	4,38 \pm 0,25	2
Права людини	4,15 \pm 0,16	3
Особиста незалежність	3,77 \pm 0,17	4
Рівність	3,69 \pm 0,30	5
Свобода	3,62 \pm 0,33	6
Активна участь в управлінні державою	3,31 \pm 0,33	7

Принципи постійно визначають не тільки з позицій методологічної доцільності, а й потреб практики соціального управління, якщо вони не суперечать структурній та суттєвій визначеності, доповнюють або розкривають їх. Необхідно підкреслити, що принципи управління діють передусім у всіх динамічних системах, у тому числі соціальній.

Дуже важливо, щоб принципи розвивалися, вдосконалювалися та конкретизувалися на засадах таких цінностей (табл. 4).

Здійснений нами аналіз рівноправності громадян у сучасному суспільстві свідчить про те, що 38,4 % майже не відчують себе рівноправними членами соціуму, 23,1 % – не відчують своєї рівноправності, а в більшості випадків відчують себе рівноправними 30,8 % громадян.

Для створення належних умов щодо збереження та розвитку людського потенціалу на сучасному етапі потрібно розглянути найактуальніші проблеми його розвитку, що стримують підвищення рівня та якості життя населення України.

Особлива роль у розвитку людського потенціалу належить ціннісно-мотиваційному ядру особистості, яке дає змогу досягати найбільш відчутних результатів у професійно-особистісному становленні фахівців у галузі економіки та соціальної сфери України.

Проте міжнародна методика ПРООН не дозволяє визначати і відстежувати ціннісно-мотиваційне підґрунтя людського розвитку, що характеризує готовність людини до саморозвитку, пошуку ефек-

тивних шляхів самореалізації та самоактуалізації особистості, тобто ця методика оцінювання людського потенціалу потребує свого подальшого вдосконалення шляхом введення додаткових показників, отриманих на основі проведення соціологічних та математично-статистичних досліджень. Сучасна методика оцінювання людського потенціалу відстежує стан переважно суспільних чинників і не приділяє належної уваги референтним особистісним якостям, зокрема ціннісно-мотиваційному підґрунтя людського розвитку [9].

У концепції розвитку людського потенціалу розвиток людини не розглядається як чинник формування ресурсів для економічної діяльності, тоді як людський капітал виступає передусім економічним чинником, тобто концепція людського розвитку і теорія людського капіталу мають різні цілі та напрями вивчення, незважаючи на те, що об'єкт дослідження один і той самий – людина та її потенціал [1].

Оцінка стану соціального управління стосовно людського і соціального розвитку свідчить про відсутність втілення основних положень Конституції України щодо розбудови соціальної правової держави, інших чинних нормативно-правових актів стосовно стратегії соціальної безпеки країни. Отже не дивно, що прийняті Україною зобов'язання щодо досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття не мають комплексного запровадження у зв'язку з недосконалістю системи державного та регіонального соціального управління і її невідповідністю загальносвітовим вимо-

гам збереження людства, національним інтересам збереження нації, гідного існування і розвитку людини.

В Україні вкрай гострими є проблеми формування і реалізації соціальних стратегій держави, які покликані забезпечити довгострокове благополуччя суспільства, високий рівень та якість життя громадян України. Відповідно, забезпечення цього благополуччя і повинно бути змістом існування й діяльності держави, визначати її головну мету.

Забезпечення довгострокового благополуччя українського суспільства можливе тільки в одному випадку — якщо українська економіка досягне високої стійкої конкурентоспроможності в умовах глобальної конкуренції. Якщо постіндустріальну інтелектуальну економіку не створять в Україні протягом найближчих 20–25 років, то єдине реальне майбутнє України — територія для розміщення шкідливих виробництв із дешевою робочою силою [10].

Без наявності базової стратегії побудови соціальної держави упорядкувати і скоординувати інші соціальні стратегії практично не вдасться. Ці проблеми будуть зростати, виходячи з гостроти накопичених соціальних проблем. Проте вони без наявності загальної бази будуть неефективними.

Відсутність адресної відповідальності за соціальний стан у державі та її регіонах поряд з нерозвиненістю громадянського суспільства обумовлюють включення соціальних пріоритетів розвитку до умов забезпечення національної безпеки України та першочергових заходів для виконання напрямів становлення соціальної держави.

Неефективність державної політики щодо людського розвитку також обумовлена відсутністю відповідної інформаційної бази для прийняття ефективних управлінських рішень із забезпечення інвестування людського розвитку як однієї з основних передумов формування людського потенціалу сучасного інформаційного суспільства, підвищення рівня та якості життя людини.

Цілі Розвитку Тисячоліття передбачають сприяння забезпеченню гендерної рівності, більших повноважень жінкам, зменшення нерівноправного їх становища. Формально законодавство України забезпечує рівні права й можливості для чоловіків і жінок, проте в реальному житті є багаточисельні приховані форми дискримінації жінок [11].

Аналіз свідчить, що нині в Україні кількість накопичених соціальних проблем зростає. При цьому відчутно знижуються можливості люд-

ського розвитку. Не дивно, що ефективність державної і регіональної політики стосовно їх подолання залишається явно недостатньою. Значні здобутки вдосконалення законодавчого і нормативно-правового забезпечення соціального розвитку не дають очікуваних результатів через низький рівень якості державного і регіонального управління, неадекватність та невідповідність законодавчих і правових норм реальним можливостям їх реалізації.

Отже, можливості збереження й розвитку людського потенціалу в Україні не вичерпано. Забезпечення гідного існування громадян та розвитку людського потенціалу неможливе без високої якості життя, залучення механізмів забезпечення ефективності державного та регіонального управління стосовно соціального розвитку.

Література

1. Людський потенціал: механізми збереження та розвитку: Монографія / НАН України. Ін-т економіки промисловості / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. — Донецьк, 2008. — 468 с.
2. Заславская Т. И. Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе // *Общественные науки и современность*. — 2005. — № 3. — С. 5–16.
3. Пирожков С. И. Трудовой потенциал в демографическом измерении / *Ин-т економіки АН України*. — К.: Наук. думка, 1992.
4. Трубич С. Ю., Пушкар З. М. Соціально-економічна сутність та особливості формування людського потенціалу // *Актуальні проблеми економіки*. — 2006. — № 4(58). — С. 186–192.
5. Марков В. Н., Синягин Ю. В. Потенциал личности // *Мир технологий*. — 2000. — № 21. — С. 250–261.
6. Щетинин В. Человеческий капитал и неоднозначность его трактовки // *МЭ и МО*. — 2001. — № 12. — С. 49.
7. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз: Монографія / За ред. Е. М. Лібанової. — К.: Ін-т демогр. та соц. дослідж. НАН України, 2007. — 328 с.
8. Шконда В. В., Кальянов А. В. Феномен синергетики: наука — общество — образование: Монографія / Ред. В. В. Шконда. — Донецьк: Норд-Пресс, 2009. — 156 с.
9. Поспелова Т. В. Адекватна оцінка людського потенціалу як головна умова вираженої державної політики // *Україна в умовах глобальної конкуренції: Стратегія випереджального розвитку: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* — Донецьк: Друк-Інфо, 2010. — С. 344–347.
10. Голодюхов О. В. Головні напрями економічного розвитку України // *Україна в умовах глобальної конкуренції: Стратегія випереджального розвитку: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* — Донецьк: Друк-Інфо, 2010. — С. 13–17.
11. Шконда В. В., Кальянов А. В. Гендерні відносини на сучасному етапі: стан і проблеми. — Донецьк: Норд-Прес, 2010. — 286 с.

Можливості збереження й розвитку людського потенціалу в Україні не вичерпано. Забезпечення гідного існування громадян та розвитку людського потенціалу неможливе без високої якості життя, залучення механізмів забезпечення ефективності державного та регіонального управління щодо соціального розвитку.

Возможности сохранения и развития человеческого потенциала в Украине не исчерпаны. Обеспечение достойного существования граждан и развития человеческого потенциала невозможно без высокого качества жизни, использования механизмов обеспечения эффективности государственного и регионального управления в отношении социального развития.

The possibilities of preservation and development of people potential in Ukraine are not exhausted. The provision of the proper citizen existence and development of people potential is not possible without high living standards, without usage of mechanisms of state and regional management effectiveness provision as far as social development is concerned.

Надійшла 4 липня 2011 р.